

TONY JUDT

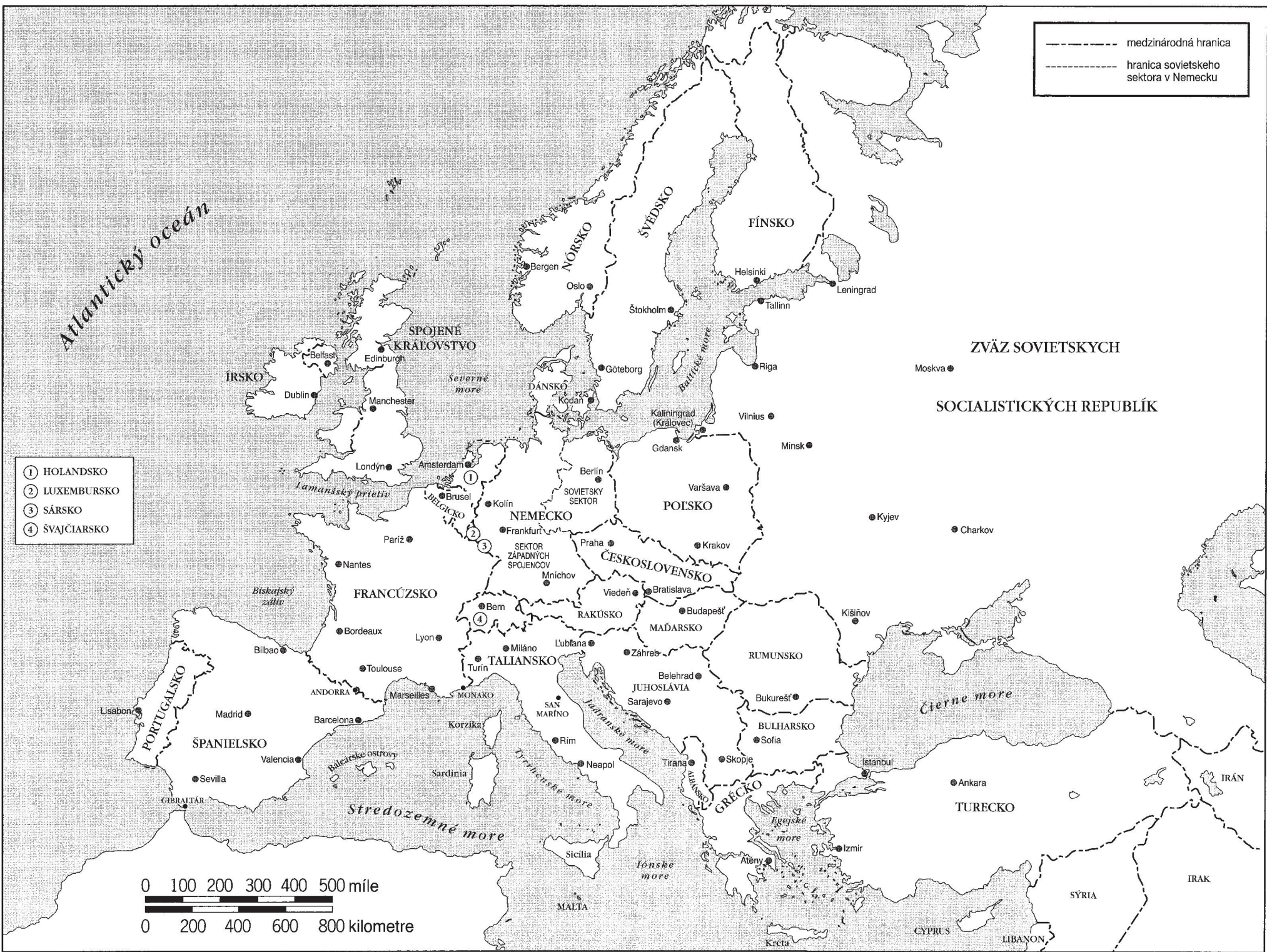
POVOJNOVÁ EURÓPA

HISTÓRIA PO ROKU 1945

----- medzinárodná hranica
 - - - - - hranica sovietskeho sektora v Nemecku

- ① HOLANSKO
- ② LUXEMBURSKO
- ③ SÁRSKO
- ④ ŠVAJČIARSKO

POVOJNOVÁ
EURÓPA

TONY JUDT

POVOJNOVÁ
EURÓPA

HISTÓRIA PO ROKU 1945

slovaart

Copyright © Tony Judt 2005

Map illustrations © ML Design 2005

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2007, 2023

Translation © Lucia Najšlová 2007, 2023

VENOVANÉ JENNIFER

Nie je minulosť o to dávnejšia, o to legendárnejšia,
o čo bezprostrednejšie dýcha na pätu súčasnosti?
THOMAS MANN, *Čarovný vrch*

OBSAH

Predhovor a podakovanie 11

Úvod 15

PRVÁ ČASŤ

Povojnová Európa: 1945 – 1953

I Dedičstvo vojny 27

II Odplata 53

III Obnovovanie Európy 74

IV Urovnanie nemožné 110

V Príchod studenej vojny 137

VI Do vzdušného víru 171

VII Kultúrne vojny 202

FINÁLE Koniec starej Európy 230

DRUHÁ ČASŤ

Prosperita a jej nálady: 1953 – 1971

VIII Politika stability 245

IX Stratené ilúzie 280

X Vek hojnosti 324

POSTSKRIPTUM Príbeh dvoch ekonomík 354

XI Hodinka sociálnej demokracie 360

XII Strašidlo revolúcie 389

XIII Koniec dobrodružstva 420

TRETIA ČASŤ
Recesia: 1971 – 1989

- XIV Z očakávaní ubudlo 449
XV Politika v novej tónine 479
XVI Čas prechodu 498
XVII Nový realizmus 529
XVIII Moc bezmocných 553
XIX Koniec starého poriadku 577

ŠTVRTÁ ČASŤ
Po páde: 1989 – 2005

- XX Štiepivý kontinent 625
XXI Zúčtovanie 651
XXII Európa stará – a nová 686
XXIII Rozmanitá Európa 731
XXIV Európa ako spôsob života 757

EPILÓG Z domu mŕtvych:
Esej o modernej európskej pamäti 783

Fotografie a ilustrácie 810
Register 812

PREDHOVOR A POĎAKOVANIE

Európa je najmenší kontinent. Vlastne to ani nie je kontinent – len subkontinentálny prídavok k Ázii. Celá Európa (bez Ruska a Turecka) pozostáva iba z päť a pol milióna štvorcových kilometrov, čo je menej než dve tretiny rozlohy Brazílie a nie oveľa viac ako polovica veľkosti Číny alebo USA. Oproti Rusku, ktoré zaberá plochu sedemnást miliónov štvorcových kilometrov, je to trpaslík. Ale v intenzite svojich vnútorných rozdielov a kontrastov je Európa jedinečná. Pri poslednom štatistickom sčítaní mala štyridsaťšesť krajín. Väčšina z nich sú štáty a národy s vlastnými jazykmi, slušný počet z nich má v sebe začlenené ďalšie národy a jazyky bez štátov, všetky majú svoje špecifické a prelínajúce sa dejiny, politiku, kultúru a spomienky, každá z nich bola a je predmetom rozsiahleho výskumu. Dokonca aj za krátke, šesťdesiatročné obdobie histórie Európy od konca druhej svetovej vojny, vlastne predovšetkým za toto obdobie, je len samotná sekundárna literatúra v anglickom jazyku nevyčerpateľná.

Nikto teda nemôže ašpirovať na napísanie komplexnej alebo definitívnej histórie súčasnej Európy. Dosiahnuť túto métu mi okrem iného znemožňuje aj zainteresovanosť: keďže som sa narodil krátko po skončení vojny, som súčasníkom väčšiny udalostí, ktoré opisujem v tejto knihe, a pamätám si, ako som sa o väčšine odvíjajúcich sa dejinných udalostí učil, sledoval ich – alebo na nich priamo participoval. Dokážem teda ľahšie pochopiť príbeh povojnovej Európy? Alebo ťažšie? Neviem. Ale viem, že to niekedy môže sťažiť hľadanie nezaujatého pohľadu historika.

Táto kniha sa neusiluje o nadhľad z nejakého Olympu. Dúfam, že *Povojnová Európa* ponúkne bez straty objektivity a férovosti otvorenú osobnú interpretáciu nedávnej európskej minulosti. Aby som použil označenie, ktoré nabralo nezaslúžene pejoratívnu konotáciu: je v nej názor. Niektoré úsudky budú možno kontroverzné, niektoré sa iste ukážu ako mylné a všetky možno vyvrátiť. V dobrom či zlom sú však moje vlastné – tak ako akékoľvek chyby, ktoré sa nevyhnutne museli vkradnúť do práce takéhoto rozsahu. Ak sa tu však nájde menej chýb a aspoň niektoré hodnotenia a závery sa ukážu ako trvácne, vďačím za to do veľkej miery mnohým akademikom a priateľom, o ktorých poznatky a skúsenosti som sa v priebehu výskumu a písania opieral.

Práca takéhoto druhu spočíva v prvom rade v excerpácii z iných kníh.¹ Ku klasike moderných dejín, kde som hľadal inšpiráciu a príklad, patria

---

¹ V nasledujúcich kapitolách sú poznámky pod čiarou zväčša tradičného typu, čiže dopĺňajú text a neuvádza sa v nich zdroj. Aby som sa vyhol nafukovaniu už i tak rozsiahlej knihy, ktorá je určená pre široký okruh čitateľov, nielen pre odborníkov, neuvádzam tu plný aparát odkazov na zdroje. Namiesto toho budú zdroje *Povojnovej Európy* spolu s úplnou bibliografiou v patričnom čase prístupné na webovej stránke Remarqueovho inštitútu [<http://www.nyu.edu/pages/remarque/>].

Vek extrémov Erica Hobsbawma, *Európa v 20. storočí* Georgea Lichtheima, *Anglické dejiny 1914 – 1945* A. J. P. Taylora a *Minulosť jednej ilúzie* zosnulého Françoisa Fureta. Tieto knihy, vo všetkých ostatných ohľadoch úplne odlišné, majú spolu s ich autormi niečo spoločné: záruku, ktorá vzišla z rozsiahleho štúdia, a typ intelektuálnej sebadôvery, ktorý možno len zriedkavo nájsť u ich nasledovníkov – a, samozrejme, sú zrozumiteľne štylizované, čo by malo byť vzorom pre každého historika.

Spomedzi akademikov, z ktorých prác o nedávnych európskych dejinách som sa naučil najviac, by som mal spomenúť najmä Harolda Jamesa, Marka Mazowera a Andrewa Moravcsika a poďakovať sa im. Odtlačok ich práce jasne spočíva na nasledujúcich stranách. Alanovi S. Milwardovi som – spolu s každým, kto študuje modernú Európu – špeciálnym dlžníkom za jeho učenie ikonoklastické štúdie o povojnovej ekonomike.

Ak môžem hovoriť aspoň do istej miery o „dôvernej známosti“ s dejinami strednej a východnej Európy, čo je predmet, ktorý špecialisti na západnú polovicu Európy v rámci všeobecných európskych dejín často odsúvali bokom, vďačím za ňu nadanej skupine mladších akademikov, ku ktorým patria Brad Adams, Catherine Merridlová, Marci Shorová a Timothy Snyder, ako aj svojim priateľom Jacquovi Rupnikovi a Istvánovi Deákovi. Od Timothyho Gartona Asha som sa podučil nielen o strednej Európe (tému, ktorú mal mnoho rokov za vlastnú), ale aj a najmä o dvoch Nemeckách v ére *Ostpolitik*. V priebehu mnohých rokov konverzácie s Janom Grossom – a vďaka jeho originálnym textom – som sa naučil nielen čosi z poľských dejín, ale aj to, ako rozumieť sociálnym dôsledkom vojny, téme, o ktorej Jan písal s porozumením a ľudskosťou, akým nebolo páru.

Pokiaľ ide o časti tejto knihy týkajúce sa Talianska, za veľa vďačím Paulovi Ginsborgovi. Kapitoly, v ktorých sa zaoberám Španielskom, sú odrazom toho, čo som sa naučil z čítania a počúvania výnimočného Victora Perea-Diaza. Obom spomenutým a Annette Wiewiorkovej, ktorej kniha *Déportation et génocide*, analýza ambivalentnej reakcie povojnového Francúzska na holokaust, vzbudzuje rešpekt a hlboko poznačila moje pochopenie toho nešťastného príbehu, dlhujem zvláštnu vďaku. Moje záverečné úvahy nazvané *Európa ako spôsob života* boli veľmi ovplyvnené písaním brilantnej odborníčky na medzinárodné právo Anne-Marie Slaughterovej, ktorá v práci na tému „rozskupených štátov“ dôrazne argumentuje v prospech formy medzinárodného vládnutia v rámci EÚ nie preto, že by bola vo svojej podstate lepšia alebo že by predstavovala ideálny model, ale preto, že vo svete, v ktorom sa nachádzame, nebude nič iné fungovať.

Napriec celou Európou ma priatelia, kolegovia a publikum naučili o nedávnej minulosti kontinentu a o jeho súčasnosti oveľa viac, než by som sa mohol kedy dopátrať v knihách a archívoch. Pohostinnosť a pomoc, za ktoré som zvlášť vďačný, mi poskytli najmä Krzysztof Czyżewski, Peter Kellner, Ivan Krastev, Denis Lacorne, Krzysztof Michalski, Mircea Mihăeş, Berti Musliu, Susan Neimanová a David Travis. Som dlžníkom Istvána Réva za jeho presvedčanie, že bez ohľadu na to, aká nepríjemná skúsenosť to bude, musím navštíviť budapeštiansky Dom hrôzy. V New Yorku boli

ku mne moji priatelia a kolegovia Richard Mitten, Katherine Flemingová a Jerrold Seigel štedrí, čo sa týka času aj nápadov. Dino Buturovič sa láskavo pozrel pod drobnohľadom na moje podanie juhoslovanského lingvistického problému.

Vďačný som jednotlivým dekanom Filozofickej fakulty Newyorskej univerzity – Philipovi Furmanskému, Jessovi Benhabibovi a Richardovi Foleymu – za podporu môjho výskumu aj Remarqueovho inštitútu, ktorý som založil, aby som druhých povzbudil skúmať Európu a diskutovať o nej. Remarqueov inštitút, kde sa konalo mnoho prednášok a seminárov, z ktorých som sa tak veľa naučil, by nemohol existovať bez štedrej podpory a patronátu Yva-Andrého Istela a viest Remarqueov inštitút a súčasne písať túto knihu by som nemohol bez Jaira Kesslera, administratívneho riaditeľa, ktorého spolupráca bola mimoriadne efektívna a bez ponôš.

Tak ako mnohí som hlboko zaviazaný za priateľstvo aj rady svojim agentom Andrewovi Wyliemu a Sarah Chalfantovej; bezvýhradne podporovali projekt, ktorý trval dlhšie – a narástol viac –, než by si kedy boli mysleli. Ďakujem svojim editorom Ravimu Marchandanimu a Caroline Knightovej v Londýne, ako aj Scottovi Moyersovi a Jane Flemingovej v New Yorku za všetku prácu vykonanú na to, aby táto kniha uzrela svetlo sveta. Vďaka pohostinnosti Leona Wieseltiera boli niektoré hodnotenia a názory, ktoré sa vynárajú v kapitolách XII a XIV, prvý raz publikované vo forme esejí na znamenitých stranách o umení, ktoré Leon ponúka na posledných stranách časopisu *The New Republic*. Moje najväčšie profesionálne poďakovanie smeruje k Robertovi Silversovi, jedinečnému editorovi *The New York Review of Books*, ktorý ma v priebehu rokov povzbudzoval, aby som nepretržite zväčšoval svoj politický a historický kompas aj so všetkými rizikami a prínosmi, ktoré takéto dobrodružstvo prináša.

Veľa som do tejto knihy získal z príspevkov študentov Newyorskej univerzity. Niektorí z nich, najmä doktori Paulina Brenová, Daniel Cohen (teraz na Riceovej univerzite) a Nicole Rudolphová, prispeli k môjmu porozumeniu tohto obdobia prostredníctvom vlastného historického výskumu, čo na týchto stranách aj uvádzam. Iní – Jessica Coopermanová a Avi Patt – odvedli neoceniteľnú prácu ako výskumní asistenti. Michelle Pintová s pomocou Simona Jacksona sa bez ponôš stala výskumníčkou fotodokumentácie; to ona našla mnohé najpríznačnejšie ilustrácie, najmä zabaleného Lenina, ktorý zdobí koniec tretej časti knihy. Alex Molot svedomito identifikoval a zhromažďoval publikované aj nepublikované štatistické správy a súbory údajov, na ktorých táto kniha nevyhnutne a pevne stojí. Bez nich by som ju naozaj nemohol napísať.

Moja rodina žila s *Povojnovou Európou* veľmi dlho, v prípade mojich detí to boli celé ich mladé životy. Nielenže boli všetci tolerantní k mojej neprítomnosti, cestovaniu a posadnutostiam, ktoré podnietila, ale aj prispeli k jej obsahu. Danielovi vďačí táto kniha za názov, Nicholasovi za pripomenutie, že nie všetky dobré príbehy majú šťastný koniec. Aj mojej žene Jennifer vďačí za veľa – nevynímajúc dve veľmi pozorné a konštruktívne čítania. Ale jej autor jej dlhuje oveľa, oveľa viac. *Povojnová Európa* venujem Jennifer.

ÚVOD

„Každá epocha je sfingou. Hneď ako sa vyrieši jej záhada, zrúti sa do priepasti.“

HEINRICH HEINE

„Okolnosti (hoci pre niektorých pánov nič neznamenajú!) dodávajú v skutočnosti každému politickému princípu charakteristické sfarbenie a rozlišujúci účinok.“

EDMUND BURKE

„Udalosti, drahý chlapče, udalosti.“

HAROLD MACMILLAN

„Dejiny sveta nie sú úrodnou pôdou pre chvíle šťastia. Tie sú v nich len prázdnyimi stránkami.“

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

Túto knihu som sa rozhodol napísať v decembri 1989, keď som prestupoval na hlavnej viedenskej železničnej stanici Westbahnhof. Vo vzduchu bolo cítiť priaznivé zmeny. Práve som sa vracal z Prahy, kde dramatici a historici z Občianskeho fóra, ktoré viedol Václav Havel, rúcali komunistický policajný štát a štyridsať rokov „reálneho socializmu“ sa bez protestu valilo na smetisko dejín. Pár týždňov predtým padol Berlínsky múr – nečakane, ale definitívne. V Maďarsku tak ako v Poľsku každého pohltili výzvy postkomunistickej politiky: starý režim, ešte pred pár mesiacmi taký všemocný, sa stával bezvýznamným. Komunistická strana Litvy sa práve postavila za okamžitú nezávislosť od Sovietskeho zväzu. A v taxíku cestou na stanicu som z rakúskeho rádia počúval prvé správy o povstaní proti rodinkárskej diktatúre Nicolae Ceaușesca v Rumunsku. Zamrznutou topografiou povojnovej Európy otriasalo politické zemetrasenie.

Bolo celkom zjavné, že predchádzajúca éra sa stáva históriou a rodí sa nová Európa. So zánikom starého poriadku sa však malo mnohé prehodnotiť. To, čo sa kedysi zdalo trvalé a nevyhnutné, začalo sa javiť ako prechodné a spochybniteľné. Konfrontácia počas studenej vojny, schizma oddeleného Západu a Východu, súťaž medzi „komunizmom“ a „kapitalizmom“, oddelené a nezlučiteľné príbehy prosperujúcej západnej Európy a satelitov v sovietskom bloku na jej východe – nič z toho sa už nemohlo chápať ako produkt ideologickej nevyhnutnosti alebo železnej logiky politiky. Išlo o náhodné dôsledky dejín a dejiny ich práve odsúvali nabok.

Budúcnosť Európy mala vyzeráť inak. Rovnako ako jej minulosť. V retrospektíve sa už roky 1945 až 1989 nemali vnímať ako prah novej epochy

usporiadanej tak, aby pretrvala celé generácie, ale skôr ako medziobdobie: povojnová vsuvka, neuzavretý konflikt, ktorý sa síce skončil v roku 1945, no jeho epilóg trval ďalšie polstoročie. Akúkoľvek novú podobu mala Európa získať v najbližších rokoch, známy príbeh o tom, čo sa udialo dovtedy, sa navždy zmenil. V tom mrazivom stredoeurópskom decembri sa mi zdalo celkom jasné, že dejiny povojnovej Európy treba napísať nanovo.

Bol na to priaznivý čas i miesto. V roku 1989 bol z Viedne palimpsest komplikovaných, prelínajúcich sa minulostí Európy. Ešte začiatkom 20. storočia bola Viedeň Európou: plodné, nepokojné centrum kultúry, žijúce v sebaklame na prahu apokalypsy. Medzi dvoma svetovými vojnami sa vznešená imperiálna metropola scvrkla na vyčerpané hlavné mesto maličkého štátu. Uviazla medzi zanikajúcou minulosťou a neistou budúcnosťou. Viedeň vytrvalo strácala pôvab, až skončila ako provinčná strážnica nacistického impéria, ktorému väčšina občanov prisahala zahanbujúco nadšenú vernosť.

Po porážke Hitlera pripadlo Rakúsko západnému taboru a prideliť mu štatút Hitlerovej „prvej obeť“. Týmto zásahom dvojnásobne nezaslúženej šťasteny sa Viedni odobrilo, aby vyhnala duchov minulosti. Na jej oddanosť nacizmu sa pohodlne zabudlo a hlavné mesto Rakúska – „západné“ mesto obkolesené sovietskou, „východnou“ Európou – získalo novú identitu vzorného spolujazdca slobodného sveta. Pre svojich bývalých poddaných, ktorí teraz ostali uväznení v Československu, Poľsku, Maďarsku, Rumunsku a Juhoslávii, znamenala Viedeň „strednú Európou“: predstavovala komunitu kozmopolitnej civilizovanosti a zdvorilosti, ktorú Európania v priebehu storočia kamsi zapotrešili. V rokoch, keď komunizmus umieral, sa z tohto mesta stala akási svednica slobody, omladené miesto stretnutí. Prichádzali sem Východoeurópania smerujúci na Západ, ako aj západniari hľadajúci mosty na Východ.

Viedeň bola teda v roku 1989 dobrým miestom, odkiaľ sa dala „myslieť“ Európa. Rakúsko stelesňovalo všetky trochu samolúbe atribúty povojnovej západnej Európy: kapitalistickú prosperitu podporenú bohato vybaveným sociálnym štátom, sociálny zmier garantovaný vďaka tomu, že pracovné miesta a rôzne výhody boli liberálne rozdelené medzi predstaviteľov všetkých hlavných sociálnych skupín a politických strán, vonkajšiu bezpečnosť, ktorú zaisťoval ochranný jadrový dáždnik Západu – zatiaľ čo samotné Rakúsko zostávalo márnivo „neutrálne“. Medzičasom len pár kilometrov smerom na východ za riekami Litava a Dunaj ležala „iná“ Európa – bezútešne chudobná, sledovaná tajnou políciou. Vzdialenosť medzi nimi vystihuje kontrast medzi rušnou, energickou stanicou Westbahnhof, kde nastupovali podnikatelia a dovolenkári do naleštených moderných rýchlikov smerujúcich do Mníchova, Zürichu či Paríža, a desivou, odpudzujúcou Südbahnhof – zatuchnutým, zastaraným, trošku zlovestným stánkom pre biednych cudzincov, ktorí vystupovali zo špinavých starých vlakov prichádzajúcich z Budapešti alebo z Belehradu.

Tak ako dve hlavné železničné stanice mesta nedobrovoľne potvrdzovali geografickú schizmu Európy – jedna optimistická, s tvárou obrátenou k Západu a s očakávaním, druhá nedbanlivo, takmer až zdráhavo potvrdzujúca bezprostrednú blízkosť Východu –, aj ulice hlavného mesta Rakúska

vydávali svedectvo o priepasti ticha, ktorá oddeľovala pokojnú súčasnosť Európy od jej znepokojujúcej minulosti. Impozantné, sebavedome pôsobiace budovy pozdĺž Ringstraße pripomínali imperiálnu minulosť Viedne, ale sama ulica sa zdala trochu priveľká a príliš honosná na to, aby denne slúžila ako dopravná tepna pre obyvateľov predmestí európskeho hlavného mesta strednej veľkosti. A mesto bolo oprávnené hrdé na svoje verejné budovy a priestransvá. Viedeň sa vskutku dovoľávala dávnej veľkoleposti. No pokiaľ išlo o nedávnu minulosť, odhodlane mlčala.

O Židoch, ktorí kedysi obývali mnohé z budov v centre mesta a výrazne ovplyvňovali umenie, hudbu, divadlo, literatúru, žurnalistiku a myšlienky, ktoré tvorili Viedeň v časoch jej rozkvetu, mlčalo mesto najviac. Nesmierna surovosť, s akou boli viedenský Židia vyhnaní zo svojich domovov, odvlčenie na východ od mesta a vykorenení z jeho pamäti, pomáha vysvetliť previnilý pokoj súčasnej Viedne. Povojnová Viedeň bola rovnako ako povojnová Európa veľkolepou stavbou, ktorá trónila na zamlčivanej minulosti. Mnoho najhoršieho z tej minulosti sa stalo na územiach, ktoré sa dostali pod kontrolu Sovietov. Preto sa na ňu tak rýchlo zabudlo (na Západe) alebo ju potláčali (na Východe). S návratom východnej Európy sa na tom, že o minulosti sa nehovorí, nič nemenilo – len bolo nevyhnutne potrebné začať o nej hovoriť. Po roku 1989 už nič nemohlo byť rovnaké – ani budúcnosť, ani prítomnosť a najmä nie minulosť.

Hoci som sa do dejín povojnovej Európy rozhodol pustiť už v decembri 1989, kniha na seba dala pár rokov čakať. Zasiáhli okolnosti. Pri spätnom pohľade to však bolo šťastie – mnoho vecí je dnes oveľa jasnejších ako vtedy. Otvorili sa archívy. Utriedili sa nevyhnutné oscilácie a zmätky, ktoré spre-vádzali revolučnú transformáciu, a aspoň niektoré z dlhodobých následkov veľkých zmien po roku 1989 sú dnes zrozumiteľné. Intenzita otrasov, v ktorých odznieval rok 1989, však ešte nepoľavila. Keď som v roku 1992 navštívil Viedeň opäť, mesto sa usilovalo ubytovať desaťtisíce utečencov z neďalekého Chorvátska a Bosny.

O tri roky neskôr sa Rakúsko vzdalo svojej obozretne budovanej povojnovej autonómie a stalo sa členom Európskej únie. Jej vynorenie sa ako vplyvnej sily v rámci európskych záležitostí bolo priamym dôsledkom revolúcií vo východnej Európe. Pri návšteve Viedne v roku 1999 som videl stanicu Westbahnhof plnú plagátov Strany slobodných Jörga Haidera. Napriek otvorenému obdivu k „ušľachtilým mužom“ nacistických armád, ktorí si „plnili svoju povinnosť“ na východnom fronte, získal vo voľbách 27 percent hlasov v dôsledku zmobilizovania úzkosti Rakúšanov a ich neschopnosti porozumieť zmenám, ktoré sa v ich svete udiali v poslednej dekáde. Po takmer polstoročí spánku vstúpila Viedeň – tak ako zvyšok Európy – znova do dejín.

Táto kniha rozpráva príbeh Európy od konca druhej svetovej vojny. Jej dej sa teda začína v roku 1945, v hodine nula, *Stunde Null*, ako to volali Nemci. Ale ako všetky ostatné príbehy v 20. storočí aj tento sa odohráva na pozadí tridsaťročného zápasu, ktorý sa začal v roku 1914, keď Európa nastúpila

na cestu ku katastrofe. Prvá svetová vojna bola sama osebe traumatickým vražedným poľom pre všetkých jej účastníkov. V bojoch zahynula polovica srbských mužov vo veku 18 až 55 rokov. Vojnou sa však nič nevyriešilo. Nemecko (napriek presvedčeniu, ktoré sa v tom čase rozšírilo) ani vojna, ani povojnové usporiadanie nerozdrvil: v takom prípade by len ťažko získalo takmer absolútne dominantné postavenie v Európe iba za dvadsaťpäť rokov. Napokon, keďže Nemecko neplatilo dlhy z prvej svetovej vojny, zaplatili Spojenci za víťazstvo viac než Nemecko za porážku – ukázalo sa relatívne silnejšie, než bolo v roku 1913. „Nemecký problém“, ktorý trápil Európu už od vzostupu Pruska, zostal nevyriešený.

Malé krajiny, ktoré vzišli z pádu starých impérií v roku 1918, boli chudobné, nestabilné, neisté a nahnevané na svojich susedov. V medzivojnovom období bola Európa plná „revizionistických“ štátov: Rusko, Nemecko, Rakúsko, Maďarsko a Bulharsko boli vo „veľkej vojne“ porazené a nemohli sa dočkať príležitosti na nápravu územných strát. Po roku 1918 nemožno hovoriť o obnovení medzinárodnej stability ani o vytvorení rovnováhy medzi mocnosťami, ale iba o krátkej prestávke spôsobenej vyčerpaním. Vojnové násilie sa nevytratilo, ale prenieslo sa do domácej politiky – do nacionalistickej polemiky, rasovej diskriminácie, triednej konfrontácie a občianskej vojny. Európa v dvadsiatych a najmä v tridsiatych rokoch vstúpila do zóny šera – medzi posmrtný život jednej vojny a hrozivé očakávanie ďalšej.

Vnútorne konflikty a antagonizmy medzi štátmi v období medzi dvoma svetovými vojnami posilnil – a do istej miery aj vyprovokoval – kolaps európskej ekonomiky, ktorá v tých rokoch dostala trojaký zásah. Prvá svetová vojna deformovala domácu zamestnanosť, zničila obchod, spustošila celé regióny a priviedla štáty k bankrotu. Mnohé krajiny – predovšetkým v strednej Európe – sa z jej dôsledkov nikdy nespamätali. A tie, ktorým sa to podarilo, opäť klesli na dno počas hospodárskej krízy v tridsiatych rokoch, keď deflácia, krach podnikov a zúfalé úsilie zaviesť ochranné clá proti zahraničnej konkurencii vyústili nielen do nebyvanej miery nezamestnanosti a premrhaných priemyselných kapacít, ale aj do zrútenia medzinárodného obchodu (v rokoch 1929 až 1936 poklesol obchod medzi Francúzskom a Nemeckom o 83 percent), ktorý sprevádzala trpká súťaživosť a nepriateľstvo medzi štátmi. A potom prišla druhá svetová vojna. Jej bezprecedentný dosah na civilné obyvateľstvo a domáce ekonomiky dotknutých krajín je predmetom prvej časti tejto knihy.

Kumulatívne následky týchto úderov mohli zničiť civilizáciu. Rozsah pohromy, ktorú si na seba Európa sama privolala, bol zrejmý už súčasníkom počas jej priebehu. Niektorí, predovšetkým z krajnej ľavice a z krajnej pravice, vnímali sebaobetovanie buržoáznej Európy ako príležitosť bojovať za niečo lepšie. Tridsiate roky boli Audenovou „nízkou, nečestnou dekadou“, ale aj obdobím angažovanosti a politickej viery, ktoré vyvrcholilo v ilúziách a životoch stratených v občianskej vojne v Španielsku. Bolo to babie leto radikálnych vízií 19. storočia, teraz vložených do násilných ideologických zrážok nekompromisnejšieho veku: „Aká obrovská túžba po novom poriadku ľudských vecí existovala medzi dvoma svetovými vojnami a ako nešťastne zlyhalo jej naplnenie.“ (Arthur Koestler)